

הרב יהודה הלוי עמיחי

עקירת עצים שניטעו בשביעית

ראשי פרקים:

- א. חיוב עקירה לנוטע בשביעית
 - ב. דין עקירת נטיעות האסורות מדרבנן
 - ג. איסור פירות שגדלו בעצים שניטעו בשביעית
 - ד. הנוטע לאחר היתר המכירה
- סיכום

שאלה

מה דין עצים שניטעו בשנת השמיטה הן בקרקע שמכרה לגוי (בהיתר מכירה) והן בקרקע שלא נמכרה לגוי?

א. חיוב עקירה לנוטע בשביעית

המשנה (שביעית פ"ב מ"ג) אומרת:

"הנוטע בשבת שוגג יקיים מזיד יעקור, ובשביעית בין שוגג בין מזיד יעקור".

הגמרא (גיטין נג ע"ב) אומרת שיש לחלק בין שבת שבה העושה מלאכה בשוגג יקיים ובמזיד יעקור, ואילו בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, משני טעמים וז"ל:

"מפני שישראל מונין לשביעית ואין מונין לשבתות, דבר אחר נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות.

מאי דבר אחר? הכי קאמר, וכי תימא שבת נמי זימנין דמיקלע יום ל' בשבת, דאי נטע ההוא יומא הוא דסלקא ליה שתא ואי לא סלקא ליה שתא, תא שמע דבר אחר נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות".

מדברי הגמרא עולה שהטעם של נחשדו ישראל הוא העיקרי, שכן בתחילה הגמ' הביאה את טעם "מונים" ולאחר מכן הקשתה על טעם זה. הגמ' שאלה מדוע אם נטעו בשבת בשוגג אין עוקרים ואילו בשביעית עוקרים, והגמ' הביאה את הנימוק שמונים שנות ערלה ואם יתחילו לאכול פירות בשנה השלישית לאחר השמיטה, יידעו הכל שניטע בשביעית; לעניין שבת אין ישראל מונים ימים לדעת האם ניטע בשבת. על נימוק זה מקשה הגמ' הרי מונים גם ימים, כאשר עץ ניטע ל' יום קודם ראש השנה ורוצים להחשיבו כשנה, ייתכן א"כ שיגלו שניטע בשבת,

ועלינו לעקור גם עץ שניטע בשוגג בשבת¹. משום כך הביאה הגמ' טעם נוסף של חשודים ישראל על השביעית.

הרמב"ם כתב בהלכותיו (פ"א הי"ב):

"הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, מפני שישראל חשודים על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים, יאמר המזיד שוגג הייתי".

מדבריו עולה שלמד שהטעם לחיוב עקירה הוא משום חשד. ואמנם מצאנו שהרמב"ם (פ"ג הי"א) כתב טעם אחר:

"אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות, ואין מרכיבין, ואין מבריכין ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה שלשים יום קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו".

הרמב"ם הביא בדין הנוטע בשביעית את סברת חשודים ישראל על השביעית, ואילו לעניין הנוטע ערב שביעית הביא את הדין של מראית עין, שגזרו "שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו". בנוסף כתב הרמב"ם שהנוטע בשביעית — אסור בין בשוגג בין במזיד ואילו לעניין הנוטע ערב שביעית לא פרט שהדין הוא בין בשוגג בין במזיד ומשמע שרק במזיד חלה חובת עקירה².

נראה שהרמב"ם פירש שהנימוק העיקרי לחובת העקירה בנוטע בשביעית הוא מטעם שחשודים על השביעית, שמא יבואו להרבות בנטיעות בשביעית במזיד, מתוך תוואנה שהמעשה נעשה בשוגג. לגבי חובת העקירה בשביעית גזרנו גם שוגג אטו מזיד, וכדברי הרמב"ם (פ"א הי"ב): "אם תאמר בשוגג יקיים, יאמר המזיד — שוגג הייתי". לגבי חובת העקירה בערב השביעית הרמב"ם כתב טעם אחר, כי הטעם שחשודים על השביעית אינו שייך בערב השביעית שכן אינו עושה שום איסור. לכן חייבו חכמים לעקור בערב השביעית מטעם מונים, אלא שבערב השביעית לא חייבו לעקור אלא במזיד בלבד. לפי"ז מובן מדוע לא כתב הרמב"ם (פ"ג הי"א) שיש לעקור גם בשוגג.

הסבר זה בדברי הרמב"ם אנו לומדים בדברי שבת הארץ (פ"א הי"ב), וכן נראה מדברי הרמב"ם³ שלטעם "חשודים ישראל על השביעית" קונסים שוגג אטו מזיד בשביעית, אבל לטעם של "מונין" אין גוזרים שוגג אטו מזיד בערב שביעית.

1. עי' רש"ש, מהר"ם שי"ף.

2. עי' פנ"מ (ירושלמי תרומות פ"ב סה"א).

3. רמב"ן (ראש השנה ט ע"ב ד"ה ויש לפרש, בהוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם הערה 84). וכן נראה בדברי פאת השלחן (סי' כ ס"ק לג), פני אריה (תרומות פ"ב ה"א).

רש"י (גיטין נג ע"ב – נד ע"א) כתב בהסבר הטעמים "חשודים ישראל השביעית" ו"מונין לשביעית" ששני הטעמים הם הסבר לכך שהרואים ילמדו להתיר נטיעה בשביעית, ולפי הסבר זה באמת נראה שאין לחלק בין טעם "חשודים" לטעם "מונין" ושני הטעמים הם הסבר לכך שבשוגג יעקור.

העולה שהנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, ולגבי נטיעה ל' יום קודם ר"ה נחלקו האם רק במזיד יעקור או גם בשוגג.

ב. דין עקירת נטיעות האסורות מדרבנן

בשביעית זריעה וזמירה אסורות מדין תורה, אולם יש מחלוקת האם נטיעה אסורה מדין תורה או רק מדרבנן. דעת הר"ש (שביעית פ"א מ"א, פ"ב מ"ו) היא שנטיעה כזמירה ואסורה מדין תורה, ולעומת זאת דעת הרמב"ם (פ"א ה"ד) היא שהאיסור הוא רק מדרבנן, ורק זריעה אסורה מהתורה. ההבדל הוא שבזריעה היבול הוא מידי ואילו נטיעה רק לאחר מספר שנים, ולכן התורה אסרה זריעה ולא נטיעה⁴.

מדברי הרמב"ם (פ"א ה"ב) משמע שסובר שאפילו בשביעית בזמן הזה יש חובת עקירה למרות שנטיעה אסורה רק מדרבנן (פ"א ה"ד). הסיבה היא משום החשד, והמזיד יאמר שוגג הייתי לכן חיבוהו בעקירה.

הגרי"מ טיקוצ'נסקי (ספר השמיטה עמ' יח סעי' י) כתב שבנטיעה בגוש, כשם שלעניין ערלה אנו מחשיבים גוש כהמשך הגידול הקודם ואינו מונים שנות ערלה חדשות, כן לעניין שביעית אין דינה כנטיעה – והיא מותרת בשביעית. אולם יש מהאחרונים (תורת השמיטה סי' ה הערה יג) שסוברים שיש לחלק בין ערלה שבה אנו דנים על היניקה ולכן בנטיעה בגוש אין מונים שנות ערלה חדשות לעץ שהרי זו אותה יניקה, ולעומת זאת בשביעית שהאיסור הוא הנטיעה וגם הכנסת העץ הנמצא בגוש לקרקע עולם, היא פעולה האסורה מד"ת.

כאמור יש החולקים על סברת הגרי"מ טוקצ'נסקי, ומ"מ בעצים הניטעים בגוש, לרוב הם נחשבים כשנה שניה במניין שנות ערלה (שנה במשתלה) א"כ לדעות שהאיסור הוא משום מונים אין בפנינו מונים שהרי המניין התחיל משעת השתילה במשתלה שהיא שנה קודם שמיטה. אפשר להוסיף שאפילו לדעת הרמב"ם שכתב (פ"ג ה"א) "דבר זה אסור לעולם מפני מראית עין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו" שהאיסור הוא משום מראית העין, ש"הרואה" רואה עץ קטן אך

4. שו"ת מהריט"ץ (החדשות סי' קעו), וע"ע שבת הארץ (פ"א ה"ד אות ב).

כאשר העץ ניטע בגוש — הוא כבר גדול (כבן שנה או יותר) וא"כ אין חשש שמא הרואה יאמר בשביעית נטעו.

לסיכום:

נראה שבשביעית בזמה"ז שהיא מדרבנן, בנטיעות הנעשות בגוש אין צורך לעקרום, ואפילו שיש החולקים על הגרימ"ט זצ"ל, מ"מ יש בעקירה גם חשש של עקירת עצי פרי שיש בה סכנה (יו"ד סי' קטז), ולכן עדיף לא לעקור עצים שנטעו בגוש בשביעית.

ג. איסור פירות שגדלו בעצים שניטעו בשביעית

יש להוסיף שאמנם חז"ל קנסו את הנוטע בשביעית שיעקור, אבל עדיין יש לדון מה יהיה דין הפירות אם לא עקר את העץ.

הרמב"ם (פ"ג ה"א) כתב לעניין הנוטע פחות מ' יום לפני ראש השנה: "נמצאת אומר, שהנוטע או המבריך או המרכיב ערב שביעית, קודם ראש השנה בארבעה וארבעים יום יקיים, פחות מכאן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרים".

היתר הפירות נלמד מדברי הירושלמי (שביעית פ"ב ה"ד) שאין מוסיפים על הגזירות, דהיינו הגזרה הייתה שהנוטע מ"ד יום קודם ראש השנה יעקור אבל אין בכך איסור על הפירות. ונשאלת השאלה האם היתר הפירות הוא רק על הניטע קודם ראש השנה, אבל הניטע בשנה השביעית עצמה גם הפירות נאסרו או שמא יש להתיר את הפירות גם בעצים שנטעו בשביעית עצמה.

המהרי"ק (פ"ד ה"ו) הביא ראיה לדין שעבר וזרע בשביעית — מותר, מפירות שנטעו בערב שביעית שיש לעקור אבל אם לא עקר מותרים, מוכח שהשווה דין הנוטע ערב שביעית לנוטע בשביעית, ובכל מקרה אין הפירות נאסרים. והקשה הרידב"ז שאין להביא ראיה מנוטע בערב שביעית שאסור מדרבנן לנוטע בשביעית עצמה שאסור מדאורייתא. ובס' משמרת להבית (קונ"א לבית רידב"ז, סי' ג סעי' ז) יישב שהרמב"ם אזיל לשיטתו שגם הניטעה בשביעית עצמה אסורה רק מדרבנן. ולכן אין איסור על הפירות שניטעו בשביעית.

בשו"ת מלבושי יו"ט (יו"ד סי' יג ד"ה אבל אח"כ) הסביר שהפירות מותרים מכיוון שהם גדלים מנטיעת איסור ומהקרקע ביחד, והרי זה זה גורם, וכפי שאנו לומדים לעניין הנוטע פרי של ערלה, שלמרות שהפרי אסור בהנאה אבל כיון שהגידול הוא מפרי של ערלה ומאדמה — הרי אלו מותרים (שו"ע יו"ד סי' רצד סעי' יב). כן הוא גם לעניין מרכיב כלאים למרות שההרכבה אסורה התוצר מותר באכילה אפילו לזרע עצמו, וכן לעניין מרכיב בהמה כלאים הנוולד מהם מותר בהנאה, ואם איירי בבהמות טהורות הרי מותרות באכילה. על פי זה מובן

שהנוטע בשביעית למרות שיש עליו חיוב עקירה אבל אם לא עקר הפירות מותרים.

לסיכום:

העולה לנו לדינא שאסור לטעת בשביעית, ויש חיוב עקירה אם עבר ונטע. אולם כאשר נוטעים את העץ עם גוש – אין חיוב עקירה. ובכל מקרה אם לא עקר את העץ – הפירות מותרים.

ד. הנוטע לאחר היתר מכירה

מנהל מקרקעי ישראל מכר את אדמות המנהל (לפני שנת השמיטה) ומכאן שרוב אדמות המדינה מכורות. אמנם הרבנות הראשית לא הסכימה שמכירת המנהל לבד תועיל, שהרי לחוכר האדמה ישנה בעלות מסוימת, אולם לטענת עורכי הדין של המנהל הם רשאים להוציא כל חקלאי ממקומו, ולטענתם דבר זה כבר עבר מבחן משפטי. לכן הם הבעלים היחידים למכור את האדמות. לכן נראה שמכלל ספק לא נפיק, ויהא דינו כנוטע לאחר מכירה.

למרות שהרה"ר פרסמה שאין היתר לטעת בשביעית, כפי שמרן הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' עא) אסר נטיעות בשביעית, מכיוון שהיתר המכירה נעשה אך ורק לצורך פרנסה וקיום היישוב, ולא לצורך התרחבותו והתפתחותו, מכל מקום כתב להקל למי שעבר ונטע:

"מפני שכל דבר ההיתר הוא באמת רק מפני הדחק העצום, ובתורת הוראת שעה, על כן הנהגנו שלא לנטוע נטיעות חדשות כלל, מפני שכל מגמתנו היא להגן על הישוב שכבר נשתכלל, שלא יהרס ע"י הפסקת העבודה והמסחר בשביעיתו אעפ"י שמצד הדין הנטיעה היא מכלל המלאכות, שלדעת כמה מרבתינו הראשונים הן אסורות רק מדרבנן, והיה ראוי להקל אחר המכירה לעשותה גם ע"י ישראל, מ"מ מפני שההשגרה היא תמיד, שע"י מניעת נטיעות חדשות לא תצא קלקלה למעמד הישוב, הנהגנו להחמיר בה עוד יותר משאר מלאכות שהן ע"פ דין תורה חמורות ממנה.

והנה מצד הדין הנוטע בשביעית באיסור יעקור, אבל כפי האמור אי אפשר לי להורות כן על מה שכבר עשוי, כי סוף כל סוף אין כאן איסור ברור, וכבר הוחזקנו בהיתר המכירה".

סיכום

1. אדם שלא מכר קרקעותיו יש לחייבו שיעקור את העצים שנטע בשביעית, אבל הפירות מותרים באכילה.
2. אם נטע בגוש בשביעית — אין לחייבו לעקור.
3. אדם שעשה היתר מכירה לקרקעותיו אין להתיר לו את הנטיעה, אולם אם נטע אינו צריך לעקור ובוודאי שהפירות מותרים.